

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת ויקהל-פקודי תשע"ח שבת ופסח - שני עדים המשלימים זה את זה

שבת - הבסיס והיסוד לכל הבריאה

משה רבינו יורד מהר סיני עם הלוחות האחרונים, והדבר הראשון שהוא אומר - "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קָדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לַה'". (שמות לה, ב). "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה" זהו היתר, שמותר לעשות מלאכה בששת ימי המעשה. יש גם מלאכות שחובה לעשות אותן, כגון מלאכת המשכן, ועוד דברים, אבל בעיקר נאמר כאן היתר. מה שאין כן סוף הפסוק, "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קָדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לַה'", בזה נאמרה מצוה יסודית, שביום השביעי יהיה לכם קודש. אם אין ביום השביעי קודש, אין טעם בכל ששת הימים. רק מפני ש"בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קָדֶשׁ", זה נותן חשיבות לכל ששת הימים. שבת היא היסוד של כל הימים.

אנו אומרים בתפלה, "תכנת שבת". הספרדים אומרים "תקנת בקו"ף, אבל האשכנזים אומרים "תכנת" בכ"ף. מה פירוש "תכנת שבת"? "תכנת" הוא לשון פן. השבת היא פן, היא בסיס לכל הבריאה. "וַיִּכְלֹוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ" פירש אונקלוס "התבססו" השמים והארץ¹. עם סיום מלאכת הבריאה וכניסת יום השבת, קיבלה הבריאה את היסוד לקיומה. השבת היא היסוד לכל הבריאה. אמנם השבת היא סוף של מעשה בראשית, אבל סוף מעשה במחשבה תחילה, וכבר בתחילת מעשה הבריאה היה מונח הענין של השבת. כל ששת ימי הבריאה לא באו אלא כדי שיהיה אחריהם היום השביעי, יום השבת, שהוא היסוד לכל מלאכת ששת הימים. זהו "תכנת שבת"².

למה השבת היא יסוד לששת ימי הבריאה? כי בששת ימי המעשה האדם פועל בעולם, והוא עלול ח"ו לשכוח שיש מנהיג לעולם. לכן צייתה עליו התורה לשבות בשבת מכל מלאכה, כדי שיזכור שלא הוא מנהיג את העולם, אלא הקב"ה מנהיג את העולם. לאדם רק נדמה שהוא פועל, אבל באמת הקב"ה פועל ועושה הכל. לכן השבת היא יסוד העולם, כי על ידה אדם מכיר שהקב"ה הוא זה שמנהיג את העולם, בשבת ובששת ימי המעשה. בלי הכרה זו - אין ערך לשום דבר³.

זכור את יום השבת - בכל ימות השבוע, לא רק בשבת

השבת קדושה בין אם נרצה ובין אם לא נרצה, אבל התורה צייתה ואמרה "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ז), שגם האדם מצידו יקדש את השבת⁴. מצוה זו מתקיימת ע"י שאדם מקדש את שבת בפיו באמירת קידוש והבדלה (ע"י רמב"ם הלכות שבת פכ"ט ה"א, וש"ע או"ח סי' רע"א ס"ב), אבל גם ביום חול שייך לקיים מצוה זו. רש"י כבר מביא, שכוונת מצוה זו היא - "תָּנּוּ לָב לזכור תמיד את יום השבת. שאם נזדמן לך חפץ יפה - [מאכל טוב, או בגד נאה] - תהא מזמינו לשבת" (רש"י שמות שם). אמנם הרמב"ן אומר שהנהגה זו היא כדעת שמאי הזקן, ואין הלכה כמותו בזה (רמב"ן שם), אבל גם הוא מסכים, שעל דרך הפשט כוונת מצוה זו היא "שנזכור תמיד בכל יום את השבת, שלא נשכחה, ולא

יתחלף לנו בשאר הימים; כי בזכרנו אותו תמיד, יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא"⁵.

עוד כתב הרמב"ן, שבכלל מצוה זו הוא, ש"לא תהא מונה [את ימות השבוע] כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת... שהגוים יקראו לכל יום שם בפני עצמו... וישראל מונים כל הימים לשם שבת: אחד בשבת, שני בשבת" וכו' (רמב"ן שם, ע"פ המכילתא). נמצא, שהאומר "היום יום ראשון" (שזה קיצור ל"היום יום ראשון בשבת"), או "היום יום שני" - מקיים מצוה עשה דאורייתא לדעת הרמב"ן⁶. [אבל בשפה אחרת שבה יש שמות לימים, מפסידים מצוה עשה זו].

אנו מקיים ומתפללים על יום שכולו שבת, שנגיע לזמן שכולו שבת. כי במצב של "ששת ימים תעשה מלאכה", לא תמיד אתה חושב על רבוננו של עולם. אתה עסוק במלאכה שלך, ולא זוכר מי ברא אלה. השבת נועדה להזכיר לך מי ברא אלה, שכל הדברים הם באו מעצמם, אלא בששת ימים ה' עשה אותם. ביום שכולו שבת נהיה פנויים לגמרי לעסוק רק בעבודת ה', רק ביחוד ה', לא במשהו אחר, ולכן זו השאיפה שלנו, ליום שכולו שבת. לא שכל יום נאכל צ'ולנט, לא זו המטרה, אלא שכל יום נהיה פנויים להכרת ה' בלי שום מפריעים.

השבת תרומת הזמן, והמקדש תרומת המקום

מיד לאחר הציווי על השבת בא הציווי על המשכן. מה הקשר בין המשכן לשבת? למה נסמכו הענינים זה לזה? אמנם חז"ל למדו הלכות ודינים מסמיכות זו, אבל גם בפשוטו נראה שיש קשר תוכני בין הענינים: המשכן נותן זכות קיום למקום, כמו שהשבת נותנת זכות קיום לזמן. כמו שעל ידי שנותנים תרומה לכהן השיריים נעשים חולין ומותרים באכילה, כך השבת היא התרומה של הזמן, והמקדש הוא התרומה של המקום. חז"ל אמרו, ע"י שאדם נותן חלק לה', כל אותו המין מתברך בעולם (ע"י ר"ה טו, א). זו אחת המטרות של הקרבנות, לתת חלק לגבוה, ואז ממילא יש ברכה בכל השאר. ומסתבר שכך גם בנוגע למקום ולזמן. "כל שיתא יומין מתברכין מיומא שביעא" (זוהר ח"ב סג, א), וכל העולם מתברך מן המקדש.

אבל גם החולין אינו חולין לגמרי. גם על החולין צריך לברך לפני שנהנה ממנו, לזכור תמיד שהדבר לא בא אליך מעצמו. הקב"ה ברא את פרי העץ, ואת פרי הארץ, ובשר ודגים וכל דבר אחר, הכל מעשה ה' ורק ממנו באים הדברים. אין לנו משלנו כלום.

אלו הם הטובות הגדולות שה' נתן לעם ישראל, את השבת בזמן, ואת המקדש במקום.

להמשיך קדושה מהרגל לכל השנה

אבל ה' הוסיף עוד חסד, שלא תהיה רק שבת, אלא יהיו גם מקראי קודש אחרים. נתן לנו את חג המצות, שאנו עכשיו בתוך

טעם מצה ופסח בפיו" (תוס' פסחים קכ, א סוף ד"ה מפטירין). מה הענין בזה? למה צריך שישאר טעם מצה ופסח בפיו? כמדומני שהסבר הדבר הוא כפי שבאר הג"ר יחיאל מיכל שלזינגר זצ"ל, מייסד ישיבת קול תורה. הוא הסביר כך: התורה אומרת, "לא תאכל עליו חמץ, שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצֹּת לַחֵם עֲנִי, פִּי כְּפִזּוֹן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם פֶּלַח יָמֵי תִּיַיִף" (דברים טו, ג). כלומר, התורה רוצה, שע"י סיפור יציאת מצרים, וע"י המצות והפסח שתאכל בלילה הזה, תזכור את יציאת מצרים כל ימי חייך. [אמנם ממילא צריך להזכיר את יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, אבל זכירה זו הרי נלמדת מפסוק זה עצמו: "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם פֶּלַח יָמֵי תִּיַיִף", ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות (משנה ברכות יב, ב). ומשמע אפוא, שזכירה זו צריכה לבוא מתוך אכילת המצה והפסח של ליל ט"ו בניסן, שהיא תהיה הגורם לכך שתזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך]. זהו הטעם לכך, שרוצים שישאר טעם מצה בפה. לרמז לך, שבעצם היה צריך שטעם זה ישאר בפיך כל ימי חייך, אלא שאי אפשר לומר לאדם שלא לאכל כלום מליל פסח זה עד ליל פסח הבא, לכן אומרים לו, שלפחות בלילה הזה, אחרי אכילת האפיקומן, לא יאכל שום דבר. לרמז, שטעם המצה צריך ללוות אותך, ואם תאכל משהו לאחר האפיקומן, הטעם האחרון יִשְׁכַּח את הטעם הראשון.

זוהי אפוא התשובה לשאלתו של החכם, למה צריכים כל כך הרבה מצוות זכר ליציאת מצרים. התשובה היא - "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כמו שאתה מבין, שאם תאכל עוד משהו אחרי האפיקומן, יֵצֵא טעם האפיקומן מן הפה, כך גם בידיעות. אמנם רכשת בליל פסח ידיעות חשובות, איך הכה ה' את מצרים בעשר מכות מופלאות שמראות את שליטתו המוחלטת של הקב"ה בטבע - אבל אח"כ, בחול המועד, או אחרי החג, אתה שומע שטראמפ אמר כך, ופוטין עשה כך, והממשלה החליטה כך, ואתה מתחיל לקבל רושם כאילו ישנם כוחות נוספים שפועלים בעולם, ושוכח מה שלמדת בליל הסדר, שרק דבר ה' פועל בעולם, ואם החיזבאלה או החמאס פועלים, הרי זה בגלל שהקב"ה גזר שיפעלו כך, ואם אמריקה פועלת או לא פועלת, גם זה הוא רק מפני שכך גזר ה'. את זה נוטים לשכוח כששומעים את החדשות. כי טעם אחרון משכח את הראשון - את מה שלמדנו בליל הסדר. לכן יש צורך במצוות רבות, שיזכירו וישנונו לנו ערב ובוקר ובהזדמנויות נוספות את הלקח של מצרים, שלא חשוב מה פרעה רוצה, ולא חשוב מה החרטומים רוצים, ולא חשוב מה האו"ם או משהו אחר רוצה, חשוב רק מה שה' רוצה, ואם ה' רוצה שהמצרים ישתו דם וישראל ישתו מים, אז המצרים שותים דם וישראל שותים מים, ויכולים כל חרטומי מצרים לעשות בלהטיהם מה שירצו, ושום דבר לא יעזור. זהו הלקח שצריך לשנן לעצמנו בליל הסדר, וזהו הלקח שצריך ללוות אותנו כל ימות השנה. לכן יש צורך במצוות רבות כל כך, זכר ליציאת מצרים.

הכוזרי (מאמר א' פיסקה כ"ה) הרי עומד על השאלה, למה הקב"ה "מציג" את עצמו בסניני כ"אָנְכִי ה' אֶלְקִיךָ אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב), ולא כ"אָנְכִי ה' אֶלְקִיךָ בורא העולם ובוראכם", הרי מה שה' הוא יוצר כל והוא עֲשָׂנוּ, הוא סיבה המחייבת אותנו לעשות רצונו יותר ממה שה' הוציא אותנו ממצרים. ומתוך הכוזרי, שהקב"ה מציג את עצמו כ"אָנְכִי ה' אֶלְקִיךָ אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כדי לבסס את אמונת ישראל במציאות ה' על דבר שראו אותו בעיניהם, ולא על

שלושים יום לפסח, נתן את חג המצות, להיות ימי קודש לה', להשפיע עלינו שפע רב של קדושה. בזמן המקדש הרי זוכים לעלות לרגל ולהתבשר מקדושת המקדש, לאכול קרבנות שבעה ימים לפני ה', שלמי שמחה ושלמי חגיגה, אבל גם כשאין מקדש, בכל זאת החג מוסיף לנו קדושה. צריך להצטער על זה שאין לנו מקדש, אבל יחד עם זה צריך לשמוח בקדושה שמקבלים מהחג, שנשארת עמנו גם אחרי החג.

אנו הרי אומרים ביום טוב: "והשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך לחיים ולשלום לשמחה ולששון". כשאנו מבקשים "חיים ושלום", איננו מתפננים רק לימי רגל, ליום אחד, או לשבוע אחד. אנו מעוניינים בחיים ושלום גם לאחר הרגל. ומכאן, שגם מה שאנו מבקשים באותה בקשה "שמחה וששון", איננו מתפננים רק לימי הרגל, אלא לכל ימות השנה. אמנם מצנת שמחה יש רק ברגל, אבל מְשֻׁמַּחַת הרגל אנו רוצים שיושפע לנו שפע של שמחה וששון לכל ימות השנה, שנוכל לעבוד בהם את ה' בשמחה. וכן את קדושת הרגל אנו לוקחים עמנו הלאה, גם אל הימים שלאחר הרגל.⁷

יש שהסבירו באופן זה את הפסוק שנאמר בחג הסוכות, "וְשִׂמְחַתְּ בַחֲגֵךָ... וְהֵייתָ אֶף שְׂמֵחַ" (דברים טו, יד-טו). מה פירוש "וְהֵייתָ אֶף שְׂמֵחַ"? מה נוסף כאן על מה שנאמר כבר לפני כן "וְשִׂמְחַתְּ בַחֲגֵךָ"? אמנם הגמרא דורשת "וְהֵייתָ אֶף שְׂמֵחַ" לרבות חיוב שמחה גם בשמיני עצרת (סוכה מח, א), אבל על דרך הפשט מפרשים רש"י והאבן עזרא, ש"וְהֵייתָ אֶף שְׂמֵחַ" אינו ציווי, אלא הבטחה: אם תקיים כראוי וכהלכה את הציווי של "וְשִׂמְחַתְּ בַחֲגֵךָ", תראה שמחה בעבודת ה' ברגל, שמחה במצוות הרגל, בעליה לרגל ובקרבנות, תזכה שיתקיים כך "וְהֵייתָ אֶף שְׂמֵחַ" כל השנה כולה, שזוהי בעצם תכלית השמחה ברגל, לשאוב ממנה שמחה לימות השנה כולם. אבל זה בתנאי שמנצלים את החג כראוי, להתחזק בו בעבודת ה' ובלימוד תורת ה'.

שאלת הבן החכם - והתשובה

בחג הפסח יש חומרות רבות והלכות רבות. זמן רב לפני הפסח מתחילים כבר לנקות את הבית, ממרקים ושוטפים, מגעילים כלים, מוכרים את החמץ, ובודקים את החמץ, ושורפים את החמץ, שלא יהיה חלילה פירור אחד של חמץ בבית, אח"כ בליל הסדר אוכלים פסח ומצה ומרור, ומספרים ביציאת מצרים כל הלילה, ושבעה ימים אוכלים רק מצות ולא חמץ, ולא הולכים לעבודה, ובזמן שבית המקדש קיים אוכלים קרבנות, וגם מצוות נוספות יש שהן באות זכר ליציאת מצרים שהיתה בפסח: שבת - זכר ליציאת מצרים (דברים ה, טו); ימים טובים - זכר ליציאת מצרים (כפי שאומרים בתפילה ובקידוש); תפילין - זכר ליציאת מצרים (שמות יג, ט); ציצית - מזכירה את יציאת מצרים (עי' רש"י במדבר טו, מא); וכן בכל יום בבקר ובערב מזכירים את יציאת מצרים בקריאת שמע⁸; מדוע יש צורך במצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים?

זוהי אולי כוונת הבן החכם בשאלתו, "מַה הַעֲדַת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶלְקֵינוּ אֲתָכֶם" (דברים ו, כ). כלומר: למה צריך כל כך הרבה מצוות, עֲדוֹת, חֻקִּים ומשפטים, וכולם זכר ליציאת מצרים. ומה עונים לו, לְבֵן הַחֶכֶם? - "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כלומר: אסור לאכול אחרי קרבן פסח שום דבר נוסף. ובזמן הזה, שאין לנו קרבן פסח, תקנו חז"ל "שאיין מפטירין אחר מצה אפיקומן" (פסחים קיט, ב). כלומר, אסור לאכול שום דבר לאחר מצת האפיקומן. למה? כתבו התוספות, כדי "שיהא

מלמעלה ומלמטה כמונח בקופסה (רש"י שם, יג). אם השבת לא באה על עניני נסים אלא דוקא על בריאת חוקי הטבע, מדוע עושים בה זכר לענין נסי זה?

מלבד הטעם שכתב בזה ה"באור הלכה"¹³, נראה לומר בזה עוד טעם על פי דרכנו, והוא - מפני שנסי המן מורים דוקא על סדרו של עולם, שזהו ענינה של השבת, כפי שהסברנו. כיצד מעיד המן על סדרו של עולם? וכי כך הוא דרכו של עולם, שהלחם יורד בכל יום מן השמים?! כמוכן שלא, אלא שההוראות שניתנו לישראל בקשר למן, מורות על סדרו של עולם. משה אומר לישראל: "לקטו ממנו איש לפי אכלו, עמר לגלגלת מספר נפשתיכם... ויעשו כן בני ישראל, וילקטו המרבה והממעט. וַיִּמְדוּ בְעֶמְרָה, ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר" (שם, טז-יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה ואיזה כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. ללמד את בני ישראל, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), ואינה מוסיפה לאדם מאומה מעבר למה שנגזר עליו שיקבל - וזהו אכן סדרו של עולם! לא תמיד אנו רואים זאת, שכן יש אנשים שנגזר עליהם לקבל הרבה, ויש אנשים שנגזר עליהם לקבל מעט. אבל במן רצה הקב"ה ללמד את ישראל מהו סדרו של עולם, שהכל קצוב וההשתדלות בפרנסה אינה מועילה, לכן קצב לכולם כמות שווה של מן, והראה לכולם שרק זו הכמות שיצליחו לאסוף, בלי קשר למידת ההשתדלות שישקיעו בליקוט המן.

אח"כ אומר משה לישראל: "איש אל יותר ממנו עד בקר" (שם, יט). דורשים ממך להאמין, שגם מחר תקבל פרנסה. אתה רוצה לבטח את עצמך ע"י שתשאיר מן מהיום למחר? - הביטוח לא יועיל. "ויגרם תולעים ויבאש" (שם, כ). גם זה סדרו של עולם, שהמן אמור ללמד עליו: אי אפשר להבטיח את העתיד. הכל קצוב, והכל בהשגחת ה', ומה שלא נגזר מאתו ית' - לא יהיה לך. לסיכום: שבת ופסח משלימים זה את זה בעדותם, שניהם מעידים על יסוד האמונה, על מציאות ה' והשגחתו בבריאה, לכן ציורת התורה לעשות זכר בכל יום מימות השנה, גם לשבת וגם ליציאת מצרים.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

בריאת העולם, שאותה לא ראו בעיניהם¹⁰. מה שאדם ראה בעיניו, ומה שִׁחָה בעצמו, מבוסס אצלו הרבה יותר מדבר שלא ראה ולא חוה על בשרו, גם אם הוכח לו באופן שכלי שהוא נכון. את הזכרון המוחשי הזה צריכים לשמר כל הזמן ע"י הזכרה עצמית תמידית בהזדמנויות שונות, כפי שציורת התורה, ולפחות שתי פעמים ביום.

מדוע עושים בשבת זכר למן?

כפי שהסברנו בתחילת דברינו, השבת מזכירה לנו שיש בורא ויש מנהיג לבריאה, ומחמת שזכירה זו היא יסודית, ציורתה עלינו התורה לזכור את יום השבת בכל יום מימי המעשה. וכפי שהזכרנו, כמו שאת השבת צריך לזכור תמיד, כך גם את יציאת מצרים צריך לזכור תמיד, כל בוקר וכל ערב להזכיר את יציאת מצרים. שניהם משלימים זה את זה, השבת ויציאת מצרים. השבת מעידה על מציאות ה' והנהגתו מתוך הסדר שיש בעולם, סדר נפלא שאין בו שום חסרון כלל, "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת פְּלִי אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָיָה טוֹב מְאֹד"¹¹ (בראשית א, לא), הכל שלם ומושלם, יש בחוקי הטבע מענה מספיק לכל צרכי העולם וברואיו, ואילו יציאת מצרים מעידה על מציאות ה' והנהגתו דוקא מתוך שינוי הסדר שבעולם, כשישנה חריגה מחוקי הטבע. כשמים הופכים לדם ודם הופך למים, כשאור הופך לחושך וחושך לאור, צפרדעים וכינים וכל שאר מכות מצרים החורגים מן הטבע, כל זה מעיד גם הוא על מציאות ה'. כיצד? - משל לחיילים שצועדים במצעד. כולם צועדים באופן זהה, ואי אפשר להבחין שיש מפקד. מתי מתברר שיש מפקד? - כשאחד צועק "שמאלה פְּנֵה" וכולם פונים שמאלה, אז מתברר שיש המפקד. זה בדיוק מה שקורה במצרים! הקב"ה אמר "שמאלה פְּנֵה" - שִׁפְלֵה מִיָּמִין יִפְכּוּ לְדָם, ושהאור יהפך לחושך וכו' - וכך התגלה שיש מפקד לבריאה, והיא אינה מתנהלת מעצמה. לכן נסי מצרים הם עדות שיש בורא לעולם¹².

השבת ופסח משלימים אפוא זה את זה בעדות שהם נותנים לנו על מציאות ה' וכתו בבריאה. ובכל זאת, יש גם ענין אחד נסי שאנו עושים לו זכר בשבת. מהו הענין הזה? - הכוונה היא לנס המן. אנו אוכלים שלוש סעודות בשבת זכר למן [מפני ששלוש פעמים נאמר במן 'היום': "ויאמר משה: אֶכְלֵהוּ הַיּוֹם, כי שבת היום לה', היום לא תמצאָהוּ בשדה" (שמות טז, כה) - והרי זה כאילו נאמר שלוש פעמים "אכלוהו היום"], אנו בוצעים על לחם משנה - כי ירד לנו לחם משנה ביום הששי, ומכסים אותו במפה - כי המן היה מכוסה

1. נראה שכוונת הרב שליט"א היא כך: אם היה חפץ אונקלוס לפרש "ויכולו" כמוכן של השלמת הבריאה גרידא, היה לו לתרגם: "ויש לי ימו שמיא וארעא" (כפי שתרגם יונתן), שזהו לשון גמר והשלמה סתמיים, [כמו: "פלו מְעִשִׂיָם" (שמות ה, יג) - "אָשָׁל יִמּוֹ עֲבִידתְכוֹן"; "מְדוּעַ לֹא כְלִיָּתִים חֶקְקָם" (שם, יד) - "מָא דִּין לֹא אָשָׁל יִמּוֹ תוֹן גְּזִירַתְכוֹן"]. אך אונקלוס לא תרגם כך, אלא תרגם "ואשתכללו שמיא וארעא", לשון שכלול, [משורש כל"ל, ולא משורש כל"ה], ומפרש הרב שליט"א, שמשמעות לשון זה אינה רק גמר הדבר והשלמתו, אלא הכוונה היא להעמדת הדבר על בסיס איתן שעליו יעמוד הדבר היטב ולא ימוט, כמו שתרגם אונקלוס: "תִּפְנֵה וְתִפְנֹן עִיר סִיחֹן" (במדבר כא, כז) - "תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון", תעמוד איתן על מכונה. וכן "לִמֵּן הַיּוֹם הַיּוֹסֵדָה וְעַד עֶתָּה" (שמות ט, יח) תרגם אונקלוס "למן יומא דאשתכללת ועד כען". כלומר, מיום העמדת יסודותיה (שעליה היא עומדת איתן) ועד עתה. [וכן "בִּבְכֹרוֹ וַיִּסְרְדָהּ" (יהושע ו, כו) תרגם יונתן בן עוזיאל: "בִּבְכֹרֵיהָ וַיִּשְׁקַלְלֵיהָ"]. וכן במקרא עצמו: "קָרְתָא דְּךָ תִּתְבְּנָא, וְשִׁרְיָה וְשִׁתְּכִלְלִין" (עזרא ד, יג), פירש רש"י: "עיר זאת תבנה, והחומות יהיו מיוסדות". כלומר, עומדות על יסודות איתנים. ומבאר הרב שליט"א שכן גם הפירוש כאן: "ואשתכללו שמיא וארעא" - התבססו ונעמדו על יסוד איתן, והיסוד האיתן הוא השבת שהגיעה עם גמר מלאכת הבריאה, כאשר היא זו אשר נתנה לבריאה את הבסיס והיסוד שעליו היא עומדת.

2. יש להעיר, שלפי הסבר זה היה לנו לומר "תכנת עולם", ולא "תכנת שבת". ואולי הכוונה היא, תכנת עולם ע"י השבת. ודו"ק. [ובפירוש בעלי התוספות עה"ת (במדבר כח, ט) כתבו, ש"תכנת שבת" הוא לשון מנין, כמו "וְתִתְּכֵן לְבָנִים תִּתְּנוּ" (שמות ה, יח), שפירושו: מנין לבנים תתנו (רש"י ואונקלוס שם). ופירושו התוס' לפ"ז, "תכנת שבת" - כלומר ספירת יום ראשון, יום שני וכו', ושבת ביום שביעי. עכ"ל. וכן "מִי מְדַד בְּשִׁעְלוֹ מִים, וְשָׁמִים בְּזֶרַת תִּפְנֵן, וְכָל בְּשָׁלֵשׁ עֶפְרַר

- הָאָרֶץ, וְשָׁקַל בְּפָלֶס הָרִים, וּגְבָעוֹת בְּמֵאזְנֵים" (ישעיהו מ, יב) פירושו המפרשים "תִּפְּן" במובן של מדידה ומנין, כשאר לשונות המנין שבפסוק זה].
3. כמו שכתב הרמב"ן: "כוונת כל המצות - שנאמין באלקינו, ונודה אליו שהוא בראנו. והיא כוונת היצירה. שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל-עליו תִּפְּן בתחוננים, מלבד שידע האדם ויודה באלקיו שִׁפְּרָא. וכוונת רוממות הקול בתפלות, וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום, יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה, ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו" (רמב"ן עה"ת, סוף פרשת בא).
4. עיי' רמב"ן (שמות כ, ח ד"ה אבל לרבתינו) ומהר"ם חלאווה (פסחים קו, א ד"ה ועוד) שדימו את מצות "יָכֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ" למצות קידוש שנת היובל וקידוש המועדות ע"י בית דין, ששם הב"ד ממש יוצרים את קדושת שנת היובל וקדושת המועדות, ואם לא יקדשו ב"ד את החודשים, תבטל כל מערכת החדשים וכל מערכת המועדים התלויה בהם (ספר המצוות מ"ע קנ"ג) רמב"ן (בהשגותיו שם), וריטב"א (חולין קא, ב ד"ה אלא אמר רבא). ולדעת הגר"ח הלוי (פ"י מהלכ' שמיטה ויובל ה"ה ד"ה ואשר יראה) גם בענין היובל הוא כך, שאם לא יקדשו ב"ד את שנת היובל, לא תחול קדושת היובל, והוא מותר בעבודת הארץ. ובשבת כמובן שאין זה כך, כי קדושת השבת קביעה וקיימת מששת ימי בראשית, ואינה תלויה בקידוש בית דין (חולין קא, ב), אלא שמ"מ רצתה התורה שגם האדם מצידו יקדש את השבת בפיו, כמו שמצינו בבכור בהמה, שהוא קדוש מעצמו מרגע שנולד, ואעפ"כ רצתה התורה שגם האדם יקדש אותו בפיו (ערכין כט, א). וכן פירות שביעית, י"א שחייב בעל השדה להפקירם בפה, אף שגם בלי אמירתו הם הפקר (עיי' שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' צ' ד"ה והטעם, וקהלות יעקב יבמות סי' י' אות ב').
5. ועיי' בדבריו שכתב, שגם הלל מודה לשמאי ש"זכור אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ" פירושו זכרהו עד שלא יבוא, [כלומר, שמצוה זו זמנה בכל ימות השבוע, ולא רק בשבת עצמה, עיי' קידוש והבדלה]. אלא שלדעת הלל המצוה בזכירה בעלמא, כמבואר כאן למעלה, ושמאי היה מוסיף עוד, שאם מצא מאכל טוב או בגד נאה היה קונהו לכבוד שבת. ובזה אין הלכה כמותו. ואולם עיי' משנ"ב (סי' ר"נ סק"ב) שכתב: "הסכימו הרבה פוסקים, שגם הלל מודה שכדברי ב"ש עדיפא טפי, אלא שיהיה בוטח בה' שבודאי יזמין לו לשבת מנה יפה משאר הימים, וכדי לחזק מדת בטחוננו היה נוהג כן (שלא לדאוג לצרכי השבת במשך ימי השבוע). אבל בשאר כל אדם, שאין בטחוננו חזק כ"כ, גם הוא מודה דכשמאי עדיפא טפי. ופשיטא, שבדבר שאינו שכיח לקנות - כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד [עד השבת], אזי יניח אותו לשבת".
6. ולכן נהג מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לומר בכל יום קודם שיר של יום: "זכור את יום השבת לקדשו - היום יום פלוני בשבת" וכו' (הליכות שלמה, תפלה, פרק י"א סעי' י"ד). [ועיי' משנ"ב (סי' ש"ז סק"ה) בשם השל"ה, שגם כשמברך את חבריו בברכת "שבת שלום" מקיים בזה מצות "זכור את יום השבת"].
7. וידוע שהגר"י הוטנר זצ"ל היה רגיל לומר, שאין לומר "עבר עלינו יום טוב פלוני", אלא "נוסף לנו יום טוב פלוני". כי כל יו"ט שעובר מתוסף הוא לאוצר נפשנו, ואחר שקבלנו את השפעות החג תפקידנו להמשיך אותן אל שאר ימות השנה. וגם ידוע חידושו הגדול של הרמב"ן, שהנשמה היתירה של יו"ט (להבדיל מזו של שבת) נשארת ואינה מסתלקת במוצאי יו"ט, ולכן אין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט (ספר "האמונה והבטחון" לרמב"ן פכ"א - מובא בכתבי הרמב"ן מהד' מוסד הרב קוק ח"ב עמ' תכ"ה). [וכתבו האחרונים, שכנראה זוהי גם שיטת הרשב"ם (פסחים קב, ב ד"ה ושמואל אמר ינה"ק), ובזה סרה מעליו תלונת התוס' (שם ד"ה רב אמר). ואכמ"ל]. ולפי דבריו, בכל יו"ט נוספת לנו עוד נשמה יתירה, ונשארת לעולם.
8. וכן מצות "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים" (שמות יב, ב) - שיהיה חודש ניסן הראשון לחדשי השנה, וממנו יִמְנוּ כל החדשים (עיי' רש"י ורמב"ן שם) - כונתה היא, "שיהיה זה זכרון פֶּסַח הגדול. כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר", כי "כשנקרא לַחֲדָשׁ נִסְנָן ראשון, ולתשרי שביעי, פתרונו: ראשון לגאולה, ושביעי אליה" (רמב"ן שם). [וגם מצות מזוזה, לדעת הרמב"ן יש בה זכר ליציאת מצרים (רמב"ן שם יג, טז), אע"פ שלא נזכרה בפרשיותיה יציאת מצרים. ועיי' בחי' מרן הגר"ז עה"ת (סטנסיל, סוף פרשת בא), שבאר בשני אופנים כיצד נרמזת יצי"מ במזוזה].
9. הראשונים כתבו בזה טעמים שונים. הרמב"ם כתב שאסור לאכול אחר הפסח והמצוה, "כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתן היא המצוה" (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ט). ומשמע שהוא משום חיוב מצוה. ובעל המאור כתב דבעינן שישאר טעם הפסח בפיו כדי "שלא יפסיד קריאת ההלל. לפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפנים מן החומה, והיה המקום צר להם... ומפני דוחק המקום (בבית) היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד ועולים לראש גגותיהם לומר את ההלל, לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל, לכך אסרו להפסיד אפיקומן שלא לפכח טעם הפסח. והנהיגו הדבר אף לאחר חורבן הבית במצה, זכר למקדש" (בעל המאור פסחים כו, ב מדפי הרי"ף). ועיי' טעמים נוספים ברמב"ן (במלחמות שם) ובר"ן. אבל התוס' כתבו בסתמא "דבעינן שיהא טעם מצה ופסח בפיו", ולא ביארו מאיזה טעם בעינן כן. ובדעתם יש לפרש הטעם כפי שמבאר כאן הרב שליט"א.
10. וכן כתב הרמב"ן (שמות כ, ב): "אמר 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם', כי הוֹצֵאתֶם משם... תוֹרָה על המציאות... וגם תוֹרָה על החידוש... וזה טעם 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ', כי הם היודעים ועדים בכל אלה". [אך האב"ע (שם) כתב: "הזכיר למשכיל אנכי ה', והוסיף 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ', שבינן המשכיל ושאינו משכיל". כלומר, הצגת הקב"ה כ"אֲנֹכִי ה' אֲלֶקְיָהוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", ולא כ"אֲנֹכִי ה' אֲלֶקְיָהוּ בורא העולם ובוראכם", נועדה רק עבור מי שאינו משכיל, וזקוק להוכחות מוחשיות. אבל למשכיל - די היה להציג את הקב"ה כ"אֲנֹכִי ה' אֲלֶקְיָהוּ בורא העולם ובוראכם", כי המשכיל היה יכול להגיע להכרת במציאות ה' מתוך התבוננות בבריאה, ואינו זקוק לשם כך לְנִסֵּי יציאת מצרים].
11. לזה נתכוין אונקלוס, שתרגם: 'הַנְּהַגָה טוֹב מְאֹד' - 'וְהָאָהָרָה לְתַרְגָּמָא' [ולא תרגם 'וְהָאָהָרָה לְתַרְגָּמָא']. "יאמר, שהוא מתוקן הַסְּדָר מְאֹד" (רמב"ן בראשית א, לא). ר"ל, שלא רק שכל דבר ודבר בבריאה הוא טוב בפני עצמו, אלא גם השילוב והסידור של כל הדברים יחד למערכת אחת, הוא טוב. ולכן לא תרגם כאן אונקלוס "טוב", אלא "מתוקן", שזה מראה על מערכת שלמה הפועלת בשלמות ובהרמוניה, ולא רק על דבר אחד שהוא טוב. [ותיבת "מְאֹד" באה להורות על ענין נוסף, ע"ש ברמב"ן].
12. וכן כתב הרמב"ן על הפסוק 'אֲנֹכִי ה' אֲלֶקְיָהוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' (שמות כ, ב): "אמר 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם', כי הוֹצֵאתֶם משם... תוֹרָה על החידוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו". כלומר: אם אין בורא לעולם, והעולם הוא קדמון - לא שייך שיהיה מצב של "שמאלה פנה". כי מי הוא זה ואי זה הוא אשר יאמר פתאום לעולם "שמאלה פנה"? ובלשונו של רבינו בחיי (שם): "ההוצאה מארץ מצרים כוללת בריאת עולם. שהנסים הנמשכים אחר ההוצאה ההיא - רָבִים, וממה שנשתנה הטבע בהם יתבאר מזה חידוש העולם, כי עם תְּקַדְמוֹת (=אם נאמר שהעולם הוא קדמון, ללא בורא ומנהיג) לא ישתנה דבר מטבעו כלל". וכדברי הרמב"ן.
13. ב"ביאור הלכה" (סי' רמ"ב ד"ה זכר למן) תמה, "מה ראו לעשות בשבת זכרון למן, שלא ירד בו כלל". והביא את דברי התוס' (פסחים ק, ב ד"ה שאין), "דמשום שלא ירד בו מן, יש לעשות זכר לו". וכתב על זה הביאה"ל, "והוא דחוק". ולכן נטה יותר לביאורו של ה"תורת חיים", דלפי ששבת בראשית היא דוגמת שבת שלעתיד לבא, שהוא יום שכולו שבת, לכן אנו עושים כמה דברים בשבת זה דוגמת שבת שלעתיד לבא, ואחד מהם הוא שעושים זכר למן, והכוונה היא נגד המן שיהיה לעתיד לבא, כמו שאמרו חז"ל, דאחד משבעה הרקיעים נקרא "שחקים", שבו רחיים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא (חגיגה יב, ב), ולכך שפיר יש לעשות בשבת זכר למן ההוא. וכן הביא הרמב"ן, "שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן, שהוא הזיו העליון" (רמב"ן שמות טז, ו).